

מעשה שהיה

גמ"ח

הרב אריה ליכטנשטיין

מנחם הוציא מכיסו את פנקס הצ'קים שלו, תלש אחד, חתם עליו והניחו על הדלפק (Counter).

- כשתחזיר את המכונה (Machine), תקבל בחזרה את הצ'ק - הסביר לו בעל הגמ"ח.

הוא יצא לביתו כשבאמתחתו מכשיר האדים (Nebulizer) ששאל.

זה מספר ימים שבתו התינוקת מתקשה בנשימתה. בביקור אצל הרופא, המליץ האחרון על שימוש במכשיר האדים למספר ימים, עד שהנשימות יחזרו לסדרן.

הוא פנה אל ארגון החסד 'רפואה וחיים', בכדי שישלחו לו מכשיר כזה, שלא היה ברשותו.

כאמור, הוא נדרש להותיר ביד הארגון צ'ק חתום, כעירבון על המכשיר.

בדרך, בעודו הולך מהורהר כשעיניו מושפלות, חש מנחם חבטה עזה. היה זה ילד רכוב על אופניים (Bike), שבהיעדר זהירות פגע במנחם והעיף את המכשיר שבידיו.

בעודו מנסה להסתדר, מיהר הילד הפוגע וברח לו חיש מהר.

מנחם הרים את המכשיר ומה שנגלה לעיניו לא בישר לו טובות, המכשיר נבקע. לפי איך שהיה נראה למנחם, מצבו היה כזה שאינו ניתן לתיקון...

♦♦♦

אברהם חלף על פני החנות הגדולה 'טוב הארץ' כשעל ידיו ארגז גדול וכבד.

זה עתה הוא סיים לפנות את בית הוריו שיחיו אשר מעבירים את דירתם למקום אחר. כשסידר את הספרים של אביו - העניק לו האחרון מספר לא מבוטל של ספרים מעניינים שאינו זקוק להם עוד.

אגלי הזיעה שניגרו מראשו של אברהם הציקו לו, ויר-תר מכך הציקו לו ידיו שכבד עליהם המשא.

כשראה את עגלות הקניה של הסופר מונחות בחוץ, ידע אברהם את אשר עליו לעשות.

הוא נכנס לחנות וביקש מבעליה שישאלו לו את אחת העגלות, להניח עליה את משאו. כשיסיים ויביאנו אל ביתו, יחזור ויחזיר את העגלה.

בעל החנות נענה לו בחפץ לב, אך תנאי היה לו:

- עליך להשאיר ביד סך 100 דולר לעירבון. כך אוכל

תנאי החיוב במקום האבידה א'

כבר התבאר שמצות עשה להשיב אבידה לבעליה לפני שהתייאשו ממנה, ואם התעלם להשיב עובר על לאו¹.

מקום האבידה

החיוב להשיב את האבידה תלוי במקום שמצאו אותה, כדלהלן:

א. שמוכח שמפני תנאי המקום לא התייאש האובד, והיינו שאינו מקום שרובה גוים². ב. שמוכח שהיא אבידה, דהיינו שמוכח שהדבר שייך לבעל לים ואינה הפקר³. ג. שהמקום יכול לשמש סימן לאובד אפילו שאין סימן בגוף האבידה⁴. ד. שראוי להסתפק בה באבידה, כשמוכח שנפלה מהאור בד (דרך נפילה) ואינו יודע שמונחת שם⁵, או שהבעלים הניחה במקום זה ושכח היכן הניחו⁶, אבל אם ניכר שהבעלים הניחה במקום זה עד שיחזור ויטול (דרך הינוח), או אפילו אם רק ספק שהניחה שם ביוזעם, אסור ליגע בה⁷. ה. שהבעלים לא הניחו הדבר במקום הפקר ('אבידה מדעת') שממונו אינו חייב להשיב⁸.

סוגי המקום:

אבידה שהבעלים בסתם לא התייאשו ממנה חייב המוצא להכריז עליה.

ביחס למקום שמצאו את האבידה יש לחלק, בין א) אבידה שנמצאת במקום שאיבדו הבעלים שליטה עליה, כגון שטפה נהר, ב) מקום ציבורי כגון רחבה גדולה או רחוב גדול עם המון עוברים ושבים, ג) מקום שאנשים עוברים בו כגון רחוב צדדי ד) מקום פרטי, כגון חצר או בית.

א. מקום שהבעלים איבדו שליטה

אבידה שנפלה למקום שאיבדו הבעלים שליטה ממנה, חילקו הפוסקים בין אופנים שא"א לאובד להציל את האבידה, לבין אפשר להציל בדוחק, או להציל בקל. הדוגמא בסוגיא לשלושת החילוקים היא אבידה ששטפה נהר, וממנה נלמד לכל מקרה דומה.

שטפה נהר וא"א להציל

מצא את האבידה אפילו שיש לה סימן במקום שהאבידה אינה מצויה לכל אדם, כגון שטפה נהר או נפלה לפני חיה רעה, יכול המוצא לזכות בה אפילו האובד עומד וצווח שאינו מתייאש, שהתורה מיעטה להשיב אבידה כזאת⁹, ואפילו רודף אחר האבידה, בטלה דעתו אצל כל אדם שזה כצווח על ביתו שנפל¹⁰.

נכס שניצל מהשוואה

כתבו אחרונים שרכוש שניצל מהשוואה ולא הגיע עדיין ליד הבעלים הראשונים, דינו כשטפה נהר, ומדינא אין לבעלים הקודמים טענה על מי שזכה בהם¹¹.

נהר עם מכשולות ואפשר להציל

אבידה שיש לה סימן שנפלה לנהר עם מכשולות שמעכבים את אבדה, גם אם האובד היה יכול להציל ('להציל בקל'), ולא רדף להציל מפני שבסוף לא יאבד, וודאי לא התייאש ממנה (במקום רוב ישראל) שהרי יש לה סימן והמוצא חייב להחזיר אותה¹².

האם אדם אחר חייב לטרוח להציל

מאידך נראה, שאם האובד היה יכול לרדוף ולהציל ולא עשה כן מפי שסמך שאחר יציל ויחזירה לו ע"פ סימנים, אין חיוב להרים אבידה, שלא חייבה התורה לטרוח בשל חבירו כשהלה סומך שאחרים יטרוחו בעדו¹³, אבל אם נראה שקשה לאובד לטרוח חייב אחר שאין טרחתו כ"כ להציל¹⁴ ואם נפלה לנהר שאם לא ירדוף אחר האבידה תאבד ממנו, (אפשר להציל בדוחק)¹⁵, אזי אם רדף אחריה מוכח שלא התייאש ממנה, והרואה שיכול להציל מחוייב להשיב האבידה, אבל אם האובד אינו רודף אחריה, מוכח שהתייאש ממנה, והיא של מוצאה. לא ראה האובד שנפלה לנהר חייב להחזיר בכל מקרה, שאולי היה רודף אחריה¹⁶.

נפלה אבידה שאין לה סימן לנהר עם מכשולות שרק בדוחק אפשר להציל, יש שכתב שאף אם רודף אחריה ולא השיגה וודאי התייאש ממנה, אבל אם היה יכול להציל בקל ורדף אחריה, חייב המוצא להחזיר שוודאי לא התייאש ממנה שסבר שמי שרואה שרודף אחריה יחזירה לו, אבל אם אינו רודף אחריה וודאי התייאש ממנה¹⁷, ויש שכתב שגם אם יכול להציל רק בדוחק אבל רדף אחריה לא התייאש ממנה, וכן באופן שאלו היה רודף אחריה מיד היה אפשר להציל בקל, ורק התחיל לרדוף כאשר רק בדוחק יוכל להציל, לא התייאש ממנה, והמוצא חייב להחזירה¹⁸.

[1] גיליונות רמ"א ורמ"ב. [2] ראה נתיבות סי' רנ"ט ס"ק ב' בביאור הסמ"ע ס"ק ד'. [3] ראה רש"י כ"ז א' ד"ה סתם שמלה,

ששמלה בא למעט שלא באת מהפקר, ותמהו התוס' ב"ק ס"ו א' ד"ה מוצא דל"ל קרא להכי פשיטא דשל הפקר פטור דלמי המשך ההערות בעמוד ב'

לבטוח שהעגלה תחזור אל החנות.

אברהם שלף מכיסו שטר בן 100 דולרים והניחו ביד בעל החנות. למזלו הרע, בעודו עומד וממתין לחצות את הכביש, דהר לעברו רכב שלא הבחין באברהם והעיף את העגלה למרחקים.

'ברוך שכיילה חמתו על עצים ואבנים', נפשו של אברהם היתה לו לשלל. אך העגלה... לא נותר ממנה זכר למה ששימשה פעם. כל השלד שלה נמנע וצורתה עוותה...

אברהם כבר חשב בדעתו לוותר על המאה דולר שהותיר ביד מנהל החנות. הן 'שואל' הוא ושואל חייב אף באונס...

אך במחשבה שניה החליט לברר את העניין. שמה חיובו אינו פשוט כל כך... הוא התקשר ללידו, יצחק, אשר ידיו רב לו בדיני ממונות וסיפר לו את כל אשר קרהו.

- אתה פטור מלשלם על העגלה - פסק יצחק בביתחה.

- מדוע?

- כיון שיש כאן דין 'שמירה בבעלים'.

דהיינו, גזירת הכתוב היא שהשואל חפץ (והוא הדין לכל השומרים) ובשעת חלות השאלה היו הבעלים עמו, דהיינו שאף הם נשאלו ועשו באותה שעה מלאכה בעבור השואל - פטור השואל מאחריות על החפץ (שולחן ערוך - חושן משפט, סימן שמ"ו סעיף א'). פטור זה מכונה 'שמירה בבעלים'.

- ומה היא המלאכה שהבעלים נשאלו לה עבורי? - תהא אברהם, שלא ירד לסוף דעתו של יצחק.

- בעל הסופר שומר בעבורך על השטר של המאה דולר.

בפתרון שתי השאלות שהקדמנו בהן, נפתח דוקא בשניה.

צדקו דברי יצחק שפטור את אברהם מתשלום על העגלה וכך נקטו הפוסקים.

כאשר השואל מניח משכון ביד המשאיל עבור החפץ - שוב נפטר הוא מדיני 'שואל'.

המשאיל אף הוא במלאכה עמו, כיון שעליו לשמור על המשכון לטובת השואל (תו"מ מים סימן ע"ב סק"ח, נתיבות סימן ש"ה סק"ג ומשפט שלום סימן קפ"ה סעיף ז'). אמנם, עדיין יש מקום לדון לגבי המעשה הראשון ולדונו בכלל 'שואל' ולא בכלל 'שמירה בבעלים'. אף שהגמ"ח מופקד על שמירת הצ'ק שמנחם הותיר בידם כעירבון, וכדלהלן.

כלל ידוע הוא שאין שמירה ל'שטרות' מגזירת הכתוב. אם כן, אין בעל הגמ"ח 'שומר' של מנחם.

אך זה אינו. שהרי כל מלאכה שעושה המשאיל לטובת השואל, ואף שאינה 'שמי' רה', דין 'שמירה בבעלים' יש לה. וכך שנינו:

אפילו אמר לו השקני מים והשקהו והשאל לו פרתו בעוד שהוא משקהו - הוי שאלה בבעלים (שולחן ערוך - חושן משפט, סימן שמ"ו סעיף א') וכך כתב בשו"ת ברכת רצ"ה סימן ז'. אמנם זקינו בישועות יעקב - חושן משפט, סימן ע"ב סעיף ב' מסתפק בזה).

ועדיין יש מקום לדון. זאת מכיון שהמשאיל אינו עושה את מלאכתו, שמירת הצ'ק, לטובת השואל. אלא לטובת עצמו, שיהא לו מקום לגבות אם לא יחזור אליו המכ"ש.

וכי תימא מאי שנא מכל משכון שמחזיק המשאיל, שנקטנו לעיל דהוי 'שמירה בבעלים'?

חילוק גדול יש בין המקרים. בכל 'משכון' השואל חפץ בחזרת המשכון לידיו בש"ל. לומ. מה שאין כן, בצ'ק עצמי שניתן לעירבון.

אין לשואל כל ענין וחפץ באותו צ'ק, והוא מצידו לא יבוא בטרוניה אם הוא יקרע או ישרף. ואף אם יאבד הצ'ק, אין למוצא מה לעשות בו מאחר שהוסב שמו על שם הגמ"ח ואין לאחרים יכולת לגבות בו.

יצא איפוא שכל שמירתו של בעל הגמ"ח על הצ'ק, אינה כלל טובה לבעליו (וראה במשפטי החושן סימן שמ"ו בציונים סקמ"ב).

ירושת בכור - ב'

במאמר הקודם כתבנו אודות ירושת בכור שקיבל מאביו.

שאלה: האם הוא הדין לירושת בכור הבאה מאמו? באם הירושה היתה רכושם המשותף של ההורים, כיצד יחלקו ביניהם את הירושה ומה יהיה חלקו של הבכור?

תשובה: נידון זה חשוב ומורכב וכלהלן. באם ירשו הבנים את הבית מאביהם - שהיה רכוש האב - אזי מקבל הבכור פי שניים בחלקו. אך בירושה הבאה מהאם, אין הבכור נוטל פי שניים (שולחן ערוך - חושן משפט, סימן רע"ח סעיף א').

על כן, אם הבית היה שייך רק לאב, נוטל הבכור פי שניים. זאת, אף אם האב מת לפני האם והמשיכה האם לדור בבית האב. מגוריה בבית אינם מחמת שירשה את בעלה, שאין האשה יורשת את בעלה (רמב"ם פרק א' מנחלות הלכה ח'). זכותה למגורים אינה אלא מחמת התחייבות האב בכתובה לתת לה מגורים (שולחן ערוך - אבן העזר, סימן צ"ד סעיף א'). אשר על כן, לאחר מות האב - יקבל הבכור פי שניים בבית.

אמנם, אם הבית היה רכושם של האם (כגון - שנפל לה בירושה או שקנתה אותו לפני נישואיה), אזי אף שהבעל אוכל את פירותיו ומשתמש בו (שולחן ערוך - אבן העזר, סימן פ"ה סעיף י"ג) - מכל מקום אם מת הבעל לפני האשה, חוזר הבית לרשותו ואין הבכור נוטל בו פי שניים. באם מתה האשה לפני הבעל - אזי יורש אותה הבעל (שם סימן צ' סעיף א') ובמות האב יקבל הבן פי שניים בו כמו בכל ירושת האב.

וכיצד יחלקו הירושים רכוש משותף (joint) של ההורים? התשובה לכך אינה חד משמעית וכדלהלן. ומכך יש ללמוד עד כמה יש להיזהר בניסוח תקין של הצוואה. כאמור, כאשר האשה מתה לפני בעלה, הרי שירשה בעלה והבכור נוטל בכל הבית פי שניים. אמנם, השאלה תתעורר כאשר מת הבעל לפני האשה.

מצד אחד, אפשר לומר שכוונת הבעל היתה לתת מחצית מהבית לאשתו (ראה שו"ת בית יצחק - חושן משפט סימן ע"ב), זאת, אף אם שילם על כולו מכיסו. מכל מקום בהכללת שמה ורשימת הבית במחציתו על שמה, הקנה לה מחצית ממנו. לצד זה, יטול הבן הבכור פי שניים רק במחצית שבאה לו מאביו.

מאידך, עפ"י החוק לגבי רכוש משותף - מי שיאשר מהשותפות, יקבל את כולה ואולי יש לכך אף תוקף הלכתי ואין כאן מקומו לדון בכך.

ושלישית אדבר בו, שכלל לא נתכוון האב להקנות לאשתו מחצית מהבית. כל סיבת הרישום על שמה היתה מחמת סיבות צדדיות כגון נטילת משכנתא, או מחמת כבודה וכדו' - אך בעצם אינה בעלים על מחצית מהבית (ערוך השולחן סימן ס' סעיף כ"א וסימן ס"ב סעיף ו').

אשר על כן, על הדין לטרוח ולבדוק היטב בכדי לרדת אל שורש הדברים וכוונתם בעת קניית הבית. פעמים רבות שיצטרכו לפשר ביניהם, כיון שלא שייך לברר זאת (ראה אגרות משה - חושן משפט חלק א', סימן י"ז).

בכדי למנוע תקלות, ראוי לכתוב בפרוטרוט ולברר הכל באופן המועיל.

המשך ההערות מפסקי דינים

ישוב. ופירש בדברות משה ב"מ סי' ל"א הערה מ"ג כוונת רש"י דהיינו שכל שיש להסתפק שלא זכה אדם בהפקר זה פטור. [4] רס"ב סעיף ג', ע"פ ב"מ כ"ז א' שמפני זה באבירה עם סימן חייב להכריז, פרטי הדין של סימן בגופו יבוארו בע"ה לאחר סימן במקום. [5] סי' ר"ס סעיף י', ב"מ ל' ב' אמר ר"י וכו' רש"י שם ד"ה כלל, תוס' ד"ה איהו. [6] רש"י כ"ה א' ד"ה והוא. [7] סי' ר"ס סעיף ט'. [8] סי' רס"א סעיף ד'. [9] סי' רנ"ט סעיף ז' וסמ"ע ס"ק ט"ז ע"פ ב"מ כ"ב ב' 'אשר תאבד' 'ממנו' ומצאתה' וגו' יצאת זו שאבודה ממנו ואינה מצויה לכל אדם, עיי"ש. [10] סמ"ע הנ"ל, וע"ע בהרה"מ הל' גזילה פרק ו' הל' ב', ומרכבת המשנה על הרמב"ם הנ"ל, ולפי הרמב"ן ב"מ כ"ב ב' נעשה הפקר, וראה גליון רל"ז הערה 8, 9. [11] ראה שו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' ס"ט ושו"ת חלקת יעקב ח"א סי' קל"ו, וע"ע שו"ת אמרי יוסף ח"ב סי' נ"ט, ולהלן יבואר בע"ה האם חייב להחזיר לפנים משורת הדין. [12] ראה ב"מ כ"ב א' ובראשונים, סי' רנ"ט סעיף ז'. [13] ראה ב"מ ל"א סוף ע"א ומוכח דאם בעליו שם דינו כמו פריקה וטעינה שאם ישב ואומר עליך מוטלת המצוה, אינו חייב לטרוח, ועיי"ן הגהות מיימוני סי' י' הובא בדרכי משה סי' רס"ד אות ב' שנחלקו האם חייב להחזיר אבירה כשהבעלים עמו, ובדרישה סי' רס"ה ס"ק ב' סוד"ה שוב, כתב שאף למחייבים דווקא כשהבעלים אינם יכולים להציל וצריכים לסיוע, ולפי זה ביכול להציל וסומך על אחרים אין חיוב, ועיי"ן בסוגיא דף ל"ב שהדין רק אם התייאש ולא על חיוב השבה, ודו"ק. [14] כפי העולה מהערה 13. וגדרי חיוב הצלה של נכסי אחרים, יבוארו עוד בע"ה. [15] ראה ראשונים שם. [16] כנ"ל הערה 12. וצ"ע האם חייב לכתחילה להרים כדי להשיב, ולכאורה בספק של 'לא תוכל להתעלם' חייב כבשאר ספק לאו, ויל"ע מו"ד סי' קע"ז ש"ך ס"ק ס"ח בספק רבית, עיי"ש, האם ה"ה בדיני אבירה, ואף שכתב הרה"מ גזילה ואבירה פרק י"ד הל' ה' שספק יאוש שלא מדעת אסור, היינו לאחר שכבר הרים האבירה. [17] סמ"ע הנ"ל. [18] נתיבות סי' רנ"ט ס"ק ג' באריכות, וע"ע ערוך השולחן סעיף י' והלאה, אולם המשפט סעיף ז'.